

LOOKING INTO NGUGI WA THIONG'O'S

DECOLONIZING THE MIND: THE POLITICS OF LANGUAGE IN AFRICAN LITERATURE IN VIEW OF THE RELATION BETWEEN LANGUAGE AND COLONIALISM

Ngugi Wa Thiong'o'nun Decolonizing The Mind: The Politics of Language in African Literature Adlı Eserinin Sömürgecilik - Dil

İlişkisi Açısından İncelenmesi¹

Mehmet Recep TAŞ² & Kemal EROL³

Abstract

It is alleged that Western European countries, along with interventions based upon military force, transported the sources of the colonized countries (a major part of Africa and Asia, Caribbean) to the West by means of *language, religion and education*, which are considered the three primary tools for exploitation. Language is regarded crucial in the course of colonization and exploitation among the writers and scholars of the postcolonial period. Ngugi Wa Thiong'o who was born on January 5, 1938 in Kenya and completed his education in Uganda and England on comparative literature and English language, is considered as one of those writers with extreme political view. Though he had been educated in the West, taught English language and literature in English and American universities and wrote his previous works in English, he made a radical turn in 1977 asserting that English language is a medium and heritage of colonial period; therefore, from then on he would write his works in his native language *Gikuyu*. He also added that all African writers and intellectuals should write in their own native languages if they want to decolonize their mind. In this context, drawing on Ngugi Wa Thiong'o's *Decolonizing the Mind: the politics of language in African literature*, this article aims to question how *Language* is likely to be a medium of exploitation and assimilation and whether it is reasonable or not to refuse the language of the colonizer after a certain point.

Key Words: *Ngugi Wa Thiong'o, native language, colonialism, colonial language, imperialism.*

Özet

Sömürgeleştirilmiş ülkelerin yazar ve aydınları, Batı Avrupa ülkelerinin önce askeri güce dayalı müdahalelerle ülkelerini sömürgeleştirdiğini, daha sonra da sömürüyü sürdürmek için, sömürünün üç temel aracı olarak sayılan *dil, din ve eğitim* araçlarını kullandıklarını ileri sürerler. Dil, bu üç temel sömürü aracından biri ve en önemlisi olarak görülür. Sömürge sonrası söylem ve edebiyatında önemli bir yere sahip

¹Bu Makale, Nisan 2017'de Antalya/Kaş/Patara da düzenlenen "Innovation and Global Issues in Social Sciences 2017" adlı Kongrede sunulan bildiri özetinin yeniden gözden geçirilip genişletilmiş ve makaleye dönüştürülmüş halidir.

²Yrd. Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, e-posta: mehrectas@hotmail.com

³Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, e-posta: lameklare@gmail.com

olan Ngugi Wa Thiong'o, İngilizceyi sömürü döneminin bir mirası ve aracı olarak gördüğünü, İngilizcenin zihinlerini ele geçirdiğini, bu esareten kurtulmak için de sömürgeci bir dil olan İngilizcenin tamamen reddedilmesi gerektiğini savunur. Thiong'o bu düşüncelerini, *Decolonizing The Mind: the politics of language in African literature* adlı kitabında detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Bu makale, üç temel sömürü aracından biri ve en önemlisi olarak kabul edilen *dil* in nasıl bir sömürü ve asimilasyon aracı haline gelebileceğini ve bir noktadan sonra sömürü aracı olarak kullanılan *dili* reddedebilmenin mümkün olup olmadığını sorgulamaktadır. Bu doğrultuda, 5 Ocak 1938'de Kenya'da doğan, üniversite eğitimini Uganda'da ve İngiltere'de karşılaştırmalı edebiyat ve İngilizce üzerine tamamlayıp İngiliz ve Amerikan üniversitelerinde profesör olarak ders veren, eserlerini önceleri İngilizce yazan ancak 1977'de radikal bir karar alarak İngilizceyi sömürü döneminin bir mirası ve aracı olarak gördüğünü, bu nedenle eserlerini bundan sonra kendi anadili olan *Gikuyu* diliyle yazacağını ve tüm Afrikalı yazar ve entelektüellerin de bundan sonra kendi anadilleri ile yazmaları gerektiğini ifade eden Ngugi Wa Thiong'o'nun *Decolonizing The Mind: the politics of language in African literature* adlı eseri göz önüne alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: *Ngugi Wa Thiong'o, sömürge dil, ana dil, sömürgecilik, yayılmacılık.*

Giriş

“Kelimeler insanları özgürleştirir. Kim ki kendini ifade edemiyorsa o bir köledir. Konuşma bir özgürlük eylemidir; kelimenin bizatihi kendisi özgürlüktür.”⁴ Ludwig Feuerbach'a ait olan bu alıntı dilin önemini basit ve çok açık bir şekilde dile getirmektedir. Kültür, bir toplumun yaşayış biçimi ise, dil o yaşayış biçiminin kuşaktan kuşağa aktarılmasının aracıdır. Aynı zamanda; insanların hislerini, arzularını ve düşüncelerini anlatmak ve aralarında iletişim kurmak amacıyla kullandıkları sesli ya da yazılı göstergeler dizgesidir. Toplumla kimlik veren, başka bir deyişle toplumu ulus yapan, dildir. İnsan, sosyal varlık olması sebebiyle düşüncelerini, hislerini ve istençlerini diğer insanlarla paylaşmak, bilgi ve birikimlerini sonraki kuşaklara aktarmak ihtiyacı duymuştur. Bu nedenle fizyolojik olarak çıkarabildiği sesleri sembolize eden bir dizi gösterge oluşturmuştur. Yeryüzündeki insanlar hiçbir zaman homojen ve tek bir topluluk olamamıştır. Her topluluk iktisadi, siyasi ve askeri gücü nispetinde belirli bir coğrafyayı kontrolü altına alarak o coğrafyada kültür denilen ortak bir yaşam biçimi oluşturmuştur. Dil, bu ortak yaşamın, yani kültürün en önemli bileşeni ve bir toplumu diğerlerinden ayıran en önemli aygıttır. Özetlemek gerekirse, dil bir toplumun kültürünün (yaşam biçiminin) en önemli unsuru, toplumu diğer toplumlardan ayıran, toplumun gelişme hızına paralel gelişen ve sosyolojik özelliklerini yansıtabilen canlı bir aygıttır. Dilin gelişmesi, zenginleşmesi ve yayılması o dili kullanan toplumun, medeniyet açısından gelişip yayılması ile paralellik taşır. Bu süreç yüzlerce yıl alabilir. Post kolonyal dönem teorisyen ve aydınları, coğrafi keşiflerle başlayıp İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar devam eden sürede Batı Avrupa ülkelerinin askeri güç kullanarak müdahalede bulunduğunu ve ülkelerini sömürgeleştirdiğini, daha sonra da sömürünün üç temel aracı olarak sayılan *dil, din ve eğitim* araçlarını kullanarak sömürüyü sürdürdüğünü ileri sürmektedirler. Sömürge sonrası dönem edebiyatında önemli bir yere sahip olan Ngugi Wa Thiong'o, sömürge dönemde kendilerine dayatılan İngilizcenin bu üç sömürü aracından biri olup zihinlerini ele geçirdiğini, bu zihinsel esareten kurtulmak için de bu dilin tamamen reddedilmesi gerektiğini savunur. 1938'de Kenya'da doğan, üniversite eğitimini Uganda'da ve İngiltere'de karşılaştırmalı edebiyat ve İngilizce üzerine tamamlayıp İngiliz ve Amerikan üniversitelerinde profesör olarak ders veren ve 1977'ye kadar yazdığı bütün eserleri İngilizce yazan Thiong'o, 1977'de radikal bir karar alarak eserlerini bundan sonra kendi anadili olan *Gikuyu* diliyle yazacağını ve tüm Afrikalı yazar ve entelektüellerin kendi anadilleri ile yazmaları gerektiğini ifade eder.

⁴ “The words make men free. Whoever cannot express himself is a slave. Speaking is an act of freedom; the Word is freedom itself.” (Ludwig Feuerbach) Taken from: Lederer, Richard. (1991). *The Miracle of Language*, New York: Simon & Schuster, p. 199

İngilizcenin zihinlerini nasıl esir aldığını ve bu esaretten nasıl kurtulabilecekleri ile ilgili düşüncelerini, *Decolonizing The Mind: the politics of language in African literature* adlı kitabında detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Kitap yayımlandıktan sonra, Chinua Achebe, Salman Rushdie gibi sömürge sonrası dönemin önde gelen yazar ve teorisyenleri tarafından zamanın ruhuna uygun olmayan savunuları öne çıkardığı için eleştirilir. Bu makale, 'dil'in üç temel sömürü ve asimilasyon aracından biri olduğunu kabul etmekle beraber, zamanında alınamayan önlemler yüzünden toplumun ve kültürün her zerresine nüfuz edip *üst yapı* oluşturmuş bir dili bir noktadan sonra reddetmenin gerçekçi olup olmadığını okuyucunun dikkatine sunmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, yöntem olarak; Thiong'o'nun *Decolonizing The Mind: the politics of language in African literature* adlı kitapta öne sürdüğü fikirler ve sömürge sonrası edebiyat ve eleştiri alanındaki yazar ve entelektüellerin sömürgecilik ve dil ilişkisi ile ilgili görüşleri göz önüne alınmıştır.

Dünyada kaç dil konuşulmaktadır? Bu soruya en kapsamlı cevabı *SIL (Summer Institute of Linguistics)* adlı bir kuruluş vermektedir. Bu kuruluşun bir yayın organı olan *Ethnologue: Languages of the World*'ün 2017 de yayımlanan yirminci baskısına göre yeryüzünde 141 dil ailesini oluşturan 7099 yaşayan dil vardır. Bu dillerden 576 tanesi kurumsallaşmış dil, 1601 tanesi gelişmekte olan dil, 2455 tanesi standartlaşmamış ancak yaygın olarak kullanılmakta olan dil, 1547 tanesi tehlikede olan dil⁵, 920 tanesi de ölmekte olan dil⁶ olarak tasnif edilmektedir (Simon&Fennig, 2017). Bunlardan sadece altısı (İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Rusça, Arapça ve Çince) uluslararası dil olarak kabul edilmektedir (Simon&Fennig, 2017). Bu uluslararası diller arasında da İngilizce öne çıkmaktadır. 145 ülkede, 1.400.000.000 – 1.500.000.000.⁷ Nüfusu³⁰ Haziran 2014 tarihi itibarı ile 65 milyon⁸ civarında olan bir ülkenin dilinin 1,5 milyar kişi tarafından konuşuluyor olması, bu ülkenin kendi sınırları dışına ne ölçüde yayıldığı somut bir göstergesi olarak düşünülebilir. David Crystal, bir dilin uluslararası dil veya dünya dili olarak adlandırılmasının o dili konuşan insanların ekonomik ve siyasi gücünden kaynaklandığını belirtmektedir (2006, s 426-427). Dilbilimci Robert Phillipson da, dilbilimsel yayılcılığı (linguistic imperialism) bir dilin kurumsallaşmış ve sürekli hale getirilmiş yapısal ve kültürel eşitsizlikler üzerinden tahakkümü olarak tanımladıktan sonra İngilizcenin bu tahakküm sonucu uluslararası bir dil haline geldiğini söylemektedir (2010, s 2-9). Şerafettin Turan, *Atatürk ve Ulusal Dil* adlı kitabında dilin, insanlar arasında en etkili ve sürekli bir iletişim aracı ve ulusal kültürü oluşturan ana öğelerden biri olduğunu belirtip, toplumların konuştuğu dillerin sıkı ilişkide bulunan diğer toplulukların dillerinin etkisi altında kalmasının, yani diller arası etkileşimin kaçınılmaz olduğunu altını çizer (1981, s. 7). Fakat yayılcı zihniyetteki toplumların dillerinin bu günkü mevcut durumuna baktığımızda, etkilerinin 'diller arası etkileşim' sınırlarının çok çok üstünde olduğu görülür.

Phillipson, *Linguistic Imperialism* adlı kitabında kurumsallaşmış yayılcı (emperialist) bir kültürün dili olan İngilizcenin de yapısal ve kültürel olarak yayılıp, yapısal ve kültürel olarak kurumsallaşmamış kültürlerin dillerine karşı bir tahakküm sağladığını ifade etmektedir (2010, s. 6). Emperializm de (imperialism) denilen yayılcılık terimi,

⁵ Nesiller arası iletimin kopma noktasında olduğu, fakat doğurganlık çağında olan jenerasyonun hala evde konuşabildiği durum (Crystal, 2006, s. 424).

⁶ Şayet varsa da acı konuşanların doğurganlık yaşını aşan jenerasyonun olduğu durum. Jenerasyonlar arası iletimi sağlamak artık çok geçtir (Crystal, 2006, s. 424).

⁷ Anadil olarak kullanan: 400m; İkinci dil olarak kullanan: 400m, Yabancı Dil olarak kullanan: 600-700m) kişi tarafından konuşulmaktadır (Crystal, 2006, s. 424).

⁸<http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20160105160709/http://www.ons.gov.uk/ons/rel/pop-estimate/population-estimates-for-uk--england-and-wales--scotland-and-northern-ireland/mid-2014/index.html>Erişim tarihi: 06 04 2017

Latineden gelen ve anlamı 'kontrol altına almak,' 'hükmetmek' olan 'imperium' teriminden türemiştir (Loomba, 1998, s. 4-5). Emperyalizm düşünce, zihniyet veya niyettir; eylem ifade etmez. Sömürgecilik (colonialism) ise, fiziksel olarak bir varlığı (yeraltı ve yerüstü kaynaklar) kendine mal etmektir (Osterhammel, 1997, s. 16). Yani emperyalizm kontrol altına alma, hükmetme düşüncesi ise; kolonyalizm bu düşüncenin uygulamaya geçmiş, gerçekleşmiş halidir denilebilir. Dünya tarihine bakıldığında kontrol altına alıp hükmetme isteğinin (Imperialism) canlılarda 'başlangıçta var olan, ilkel' (primordial) bir istek olduğu ileri sürülebilir. Kontrol altına alma veya hükmetme isteğinin hiç eksilmediğini, hükmetme sürecinde zamanın ruhuna uygun olarak maliyeti düşürmek amacıyla sadece araçların, vasıtaların değiştiği görüşünü buna bağlayabiliriz. Yayılmacılık (imperialism) dürtüsünün gerçeğe bürünüp somutlaşmış hali olan sömürgecilik (colonialism) tarihine bakıldığında, tarih boyunca bir yılanın kabuk değiştirmesi gibi sürekli bir değişim ve dönüşüm içinde olduğu görülür. Yayılmacı topluluklar, önceleri yayılmak istedikleri coğrafyayı fiili olarak işgal edip kontrolü altına alır ve o coğrafyada yaşayan insanları ya yok ederek ya da boyun eğdirip esirleştirerek onların sahip olduklarına, mal varlıklarına el koyarlardı. Yani o coğrafyayı ve o coğrafyada yaşayan toplumu boyunduruğu altına alırlardı. Bu boyunduruk altına alma süreci doğal olarak, gerek zaman gerekse insan gücü ve mali harcamalar açısından belli bir maliyet gerektiriyordu. Bazı durumlarda işgal edilip boyunduruk altına almak için harcananlar (zaman, insan gücü, para) elde edilen ganimetten daha çok olabiliyordu. Bu nedenle, tarih boyunca maliyet azaltma eğiliminde olan yayılmacı zihniyet zamanla yeni yöntemler ve araçlar geliştirdi. Bu açıdan bakıldığında sömürgecilik tarihi iki döneme ayrılır. Ania Loomba, Marksist düşüncenin bu dönemleri 'kapitalizm öncesi sömürgecilik' ve 'kapitalist sömürgecilik' (Batı Avrupa Sömürgeciliği) olarak adlandırdığını, kapitalist sömürgecilik olarak adlandırılan modern Avrupa sömürgeciliğinin sömürgeleştirdiği toplumların sadece yeraltı ve yerüstü varlıklarına değil aynı zamanda uzun süreli sömürüye karşı dirençlerini kırmak için bu toplulukların kültürlerine de el koyup kendi isteği doğrultusunda değiştirmeye başladığını belirtir (1998: 3). Yani bu primordial (başlangıçta var olan) isteğin (dürtünün) ardındaki yegâne amacın başkalarının varlıklarını (assets) elde etmek olduğu için, en az maliyetle en çok artı değer elde edecek araçlar tercih edilmiştir. Maliyeti fazla olduğu için, günümüzde yayılmacılık ve sömürgecilik artık sadece kaba güç (fiili saldırı, fiziki işgal ve bu işgalin sürdürülebilirliği, vb.) kullanılarak gerçekleştirilmiyor. Artık kültür emperyalizmi ile kontrol altına alınan toplumlarda bir ihtiyaç algısı yaratılıp, o ihtiyacı giderecek ürünler, maliyetinin çok çok üzerinde arza sunuluyor. Kitle iletişim araçlarına her altı ayda bir birkaç yeni özellik eklenerek bu araçların pazara sunulması buna bir örnek olarak gösterilebilir. Güç kullanılarak zorla yapılan sömürgecilik, sömürülen toplumun bireylerinde sömürüye karşı gelme enerjisi biriktirdiği için direnç ile karşı karşıya kalır. Sömürüyü sürekli bir hale getirmek için, sömürülen toplumun kendine has kültürel kodlarını değiştirmenin, geçmiş ile bağlarını kopartmanın araçları üzerine yoğunlaşan sömürgeci düşünce, dil, din ve eğitimin üç temel sömürü aracı olabileceği saptamasıyla, ikinci ve üçüncü dünya ülkeleri diye adlandırdıkları ülkelerin dil, din ve eğitim sistemlerinin yanına, aydınlanma ve Rönesans sürecinden süzölmüş kendi dil, din ve eğitim sistemlerini, diploması aracını da kullanarak yerleştirdiler. Dilbilimciler, eğitim bilimciler, sosyal bilimciler, yazarlar, akademisyen ve entelektüellerin hemen hemen hepsi, dilin üç temel sömürü aracından biri ve en önemlisi olduğu konusunda hemfikirdirler. Sömürgecilerin, fiili sömürgeleştirme sürecinde, sömürgeleştirdikleri toplumların ana dillerini değersizleştirerek kendi dillerini dayattıklarını savunurlar. Böylece; sömürgeci dilin kuşaklar boyunca sömürülen ülkenin eğitim sisteminden gündelik ilişkilerine kadar hayatın bütün safhalarına nüfuz ettiğini belirtirler. Batı Avrupa ülkeleri, özellikle de Büyük Britanya, İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürgeleştirdiği ülkelere fiziki olarak çekildikten sonra, görece bağımsızlıklarını elde eden bu ülkeler, sömürgeci ülkenin

yerli dil üzerinde yapmış olduğu tahribatı gidermenin çareleri üzerinde tartışmaya başlarlar. Migge ve Leglise, bu konuda üç görüşün öne çıktığını ileri sürerler: Birinci görüş; sömürge dönemindeki yerleşik mevcut durumun (statüko) devam etmesini isteyen görüş. İkinci görüş; modern bir toplum olup muasır medeniyetler seviyesini yakalamak isteyen, Avrupalı bir eğitimin ve dilin bu amaca daha iyi hizmet edeceğini ileri süren görüş. Üçüncü görüş; sömürgecinin kontrolünden çıkmanın yegâne yolunun bundan sonra (bağımsızlık elde edildikten sonra) eğitimde, devlet kurumlarında, gündelik yaşamda, kısaca her yerde sömürgecinin dili ile değil de kendi ana dilleriyle konuşmaları gerektiğini savunan görüş. (2007, s. 312).

Ngugi Wa Thiong'o üçüncü görüşü savunanların içinde yer alır. 5 Ocak 1938 de Kenya'da doğan Thiong'o üniversite eğitimini Uganda'da ve İngiltere'de karşılaştırmalı edebiyat ve İngiliz dili üzerine tamamlayıp bir süre İngiliz ve Amerikan üniversitelerinde profesör olarak ders verir. Eserlerini önceleri İngilizce yazan Thiong'o 1977 de radikal bir karar alarak İngilizceyi sömürü döneminin bir mirası ve aracı olarak gördüğünü, bu nedenle eserlerini bundan sonra kendi anadili olan Gikuyu diliyle yazacağını ve tüm Afrikalı yazar ve entelektüellerin de bundan sonra kendi anadilleri ile yazmaları gerektiğini ifade eder. Sömürge dili olan İngilizcenin zihinlerini ele geçirdiğini, bu esareten kurtulmanın yegâne yolunun sömürgeci dili reddetmek olduğunu savunur. Bu görüşlerini *Decolonizing The Mind: the politics of language in African literature* adlı kitabında detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Ngugi, kitabında, dili 'iletişim aracı' ve 'kültür taşıyıcısı' diye iki kategoriye ayırır (1986, s. 13). Birinci kategoriye yani 'iletişim aracı' olarak tanımladığı kategoriye üçe ayırır: 1. Toplumda bireyler arası ilişki ve iktisattan doğan gündelik dil de diyebileceğimiz 'gerçek hayat dili', 2. Konuşma, 3. Yazma. Ngugi, dilin bu üç özelliğinin de toplumun özelliklerini kuşaktan kuşağa aktaran, toplumun ortak belleği de denilen kültürünü oluşturduğunu belirtir (1986, s. 14). İkinci kategoriye yani 'kültür taşıyıcısı' olarak tanımladığı kategoriye de üçe ayırır: 1. Özgün bir tarihsel süreçten doğan ürün, 2. Çocuğun zihninde imge oluşturan etmen, 3. Kültürün konuşma ve yazma etmenleri vasıtasıyla dil ile etkileşimi (1986, s. 15). Ngugi, dilin 'iletişim' ve 'kültür' araçlarıolarak birbirlerinin ürünü olduğunu, yani iletişimin kültürü yarattığını, kültürün de iletişimin bir aracı olduğunu savunur. Dilin kültürü taşıdığını, kültürün de özellikle sözlü ve yazılı edebiyat vasıtasıyla kendimizi dünyada algılayıp konumlandığımız tüm değerleri oluşturduğunu ileri sürer (1986, s. 15).

Kitabın giriş bölümünde, Afrika ülkelerinde ortaya çıkan sorunların ve bu sorunların sömürgeci güçler tarafından sömürülebilmesinin en önemli nedenlerinden birinin Afrika ülkelerinin sosyolojik yapısının kabile kültürüne dayalı olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir (Thiong'o, 1986, s. 1). Ngugi, sömürülmek istenen ülkede toplum kabile yapısına dayalı değilse, bu kez Müslüman-Hıristiyan veya Müslüman da yoksa Katolik-Protestan şeklinde ikili karşıtlar öne çıkarılıp, bu karşıtlar arasındaki anlaşmazlıklar ve karışıklıklar üzerinden sömürü yapıldığını öne sürmektedir (1986, s. 1). Yani Anglo Saxon kültürün halen uygulamada olan böl ve yönet politikasının altı çizilmektedir. Batıdaki medyanın da algı yönetimi yapıp, insanların sorunun asıl nedenini görmelerini engelleyerek sömürünün devam etmesine katkı sağladığı, sömürge ülke insanının, medyanın algı kaydırma tuzağından kurtulup olayları daha net görebilmesi için resmin tamamına, büyük resme odaklanması gerektiğini, büyük resmin de 'emperyalist gelenek' ve 'direnmeçi gelenek'adlı iki geleneğin çatışması olduğunu altını çizmektedir (1986, s. 2). Emperyalist geleneği meydana getiren bileşenlerin, uluslararası burjuvazinin güdümündeki çok uluslu ve bayrak-sallayıcı yönetici sınıflar (iktidarda kim varsa onun bayrağını sallayan sınıf), yargı sistemi, ruhban sınıfı, devletten geçinen entelektüel, akademisyen ve gazeteciler olduğunu, direnmeçi geleneğin de işçiler, köylüler, yurtsever öğrenciler, askerler ve küçük orta sınıfı temsil eden diğer bileşenlerden oluştuğunu

belirtmektedir (1986, s. 2). Thiong'o, ABD önderliğindeki konvansiyonel veya nükleer silahların gölgesinde gelişmeye devam eden '*emperyalist geleneğin*' Latin Amerika, Afrika ve Asya'daki '*direnmeçi geleneği*' oluşturan kesimler için ekonomik, siyasal, askeri, kültürel ve psikolojik tehditler oluşturduğunu, bu kesimlere dayatılanın '*ya hırsızlığı kabul et ya da öl*' seçenekleri olduğunu, tüm bunlara rağmen demokrasi ve sosyalizm mücadelesi veren kesimlerin direndiğini belirtmektedir (1986, s. 3). Bu tehditlerden en tehlikelisinin kültürel tehdit olduğunu çünkü "kültürü egemenlik altına alınmış bir toplumun ismine, diline, çevresine, mücadele ruhuna, birliğine olan güven ve inancı yok edilmiş demektir" diye iddia eder (1986, s. 3).

Ngugi wa Thiong'o, bir konferansta yaptığı konuşmada (konferanslarda yaptığı konuşmalar *Penpoints, Gunpoints and Dreams* başlığı ile kitap haline getirilir), entelektüel ve aydınların toplum ve olaylar, toplum ve düşünce dünyası arasında bir yorumcu, bir fikir işçisi olduklarını ve toplumun ortak hafıza, ortak aklının oluşmasında önemli bir role sahip olduklarını vurguladıktan sonra onları; *a- Tek taraflı yabancı ajan/kurye*, *b- İki taraflı ajan/kurye*, *c-Halkı özgürlüğe götüren rehber* diye üç kategoriye ayırır. Tek taraflı yabancı kurye/ajan olarak nitelediği tipolojiyi tasvir ederken, ilkin 1554 te John Lok adında bir İngiliz'in Gana'yı ziyaret edip, yanına 5 Afrikalıyı alarak İngiltere'ye döndüğünü, İngiltere'de bunlara İngilizceyi öğrettiğini, daha sonra dördünün Afrika'ya halkla ilişkiler görevlisi olarak döndüğünü ve diğer Afrikalıları İngiltere'ye gidip eğitim görmeleri konusunda ikna etmeye çalıştıkları örneğini vermektedir (Thiong'o, 1998, s. 78). Yani tek taraflı yabancı ajan derken, halkı pasifleştiren, sömürgecinin merhametine yönlendiren, sadece sömürgecinin mesajlarını ileten ve Afrika'nın sömürgeleştirilmesine yol açan, efendinin dilini öğrenip bürokraside mevki alan, Joseph Conrad'ın deyimi ile '*ıslah olan Afrikalı*' (re-formed African) karakteri kastetmektedir (1998, s. 79). Çift taraflı ajan (agent) diye nitelediği tipolojiyi betimlerken, a kategorisindeki tipolojinin de yardımıyla sömürgeleştirilip hapisaneye dönüştürülen Afrika'da sadece gardiyanın (sömürgecinin) değil aynı zamanda mahpusun (Afrikalının) mesaj ve isteklerinin de gardiyana ileten yeni bir aydın/entelektüel tipini kast ettiğini belirtir (1998, s. 79). Hem sömüren hem de sömürülenin hafiyesi/gözleyeni olan bu tip; Harvard, Oxford, Cambridge, the Sorbonne, Berlin, Lisbon, Roma gibi yerlerde eğitim alan, İngilizceyi ve sömürgeci kültürün avantajlarını çok iyi kullanan, özellikle de sömürge sonrası dönem olarak adlandırılan 1950 sonrası dönemde ortaya çıkan ve Afrika halkını uyarıp, sömürü karşısında nasıl bir tutum alması gerektiğini söyleyen akademi, edebiyat ve sanat ile uğraşan bir karakterdir. Ngugi, köleliğin kaldırılması ve İkinci Dünya Savaşından sonra bağımsızlıkların peş peşe gelmesinin bu tipolojinin kendi halkı ile girdiği dayanışma sayesinde olduğunu fakat bir süre sonra bu tipolojinin, gücünü halkından aldığı gerçeğini unutarak sömürgecinin dili ve kültürünün esiri haline geldiğini belirtir (1998, s. 79). Kendilerine güç veren halklarının dilini 'kabile dili' olarak görüp, yerine sömürgecinin dilini benimsemeyi tercih ettiklerini söyleyen Thiong'o, halk ve bu kanaat önderleri arasında bir kopukluk oluştuğunu belirtir. Thiong'o, *Decolonising the Mind* adlı kitabında bu kopukluğu 'vücutsuz başlar' ve 'başsız vücutlar' olarak betimler (1986, s. 28). Thiong'o, 'özgürlük rehberi' diye nitelediği karakteri de şöyle tasvir eder: "İster sözlü ister yazılı olsun, bu üçüncü tip kanaat önderleri [aydın ve entelektüeller] sınır tanımaksızın Afrika'nın tümüne gerçekleri anlatırken Afrika dillerini kullandılar" (1998, s. 97). Bu karakterin dünyanın diğer dilleri ile olan ilişkisinden ortaya çıkan zenginliği de kendi diline yansıtıp geliştirebileceğinin altını çizen Thiong'o, Afrika'nın gelişmesi için gerekli olan şeyin, halkın konuşup anladığı dil ile konuşup yazan bu karakterin tekrar hâkim duruma gelmesine ve tüm seslere ve görüşlere eşit derecede hareket alanı sağlayacak demokratik bir devlete ihtiyaç olduğunu belirtir (1998, s. 97). Sömürgecilik sonrası dönem aydınları arasında çok az da olsa Afrika dillerine olan inançlarını koruyanlar olduğunu, fakat bunların çok küçük bir azınlık olup görünmez olduğunu, çoğalmaları

gerektiğini, yoksa anadillerindeki kelimeleri büyük oranda kaybeden Afrika'nın kültürel olarak Avrupa'ya eklenmiş bir eklenti, bir sığıntı olacağını belirtir (1998, s. 98). Thiongo bu fikirleri ileri sürerken Avrupa'ya, yani Batı aydınlanmasının ortaya çıkardığı değerleri reddetmiyor. Tüm medeniyetlerin ve kültürlerin her alanda ürettiği fikirlerin kendi anadillerine çevrilip yararlanması gerektiğini de savunuyor.

Öte yandan, sömürgeleştirilmiş toplumların topluma rehberlik edebilecek tanınmış aydın ve entelektüellerine (Thiongo'nun 'iki taraflı ajan' diye nitelediği aydınlar) baktığımızda çok büyük bir kısmının Batı'daki okullarda eğitim aldığı görürüz. Sömürgecinin kurgulayıp yürürlüğe koyduğu ve sömürgecinin dili ile yürütülen bir eğitim sürecinden geçip öne çıkan öğrenciler daha sonra Batı'ya gidip yükseköğrenimlerini tamamladıktan sonra ülkelerine dönüp sömürge döneminin halkları ve kültürleri üzerinde yaratmış olduğu olumsuzluklara sömürgecilik karşıtı bir tutumla, karşı bir söylem geliştirirler. Liberal gerçekçi olarak da tanımlanabilecek bu aydınlar, haksız ve yanlış olduğu tartışılmayacak kadar net olan geçmiş politikaların bugünkü mevcut durumu oluşturduğunu, arka planındaki tek amacın sömürü olduğu ve yüzyıllar süren toplumlar arası etkileşim sonucu oluşan mevcut durumdan zamanın ruhuna uygun olmayan bir tutumla geri dönmenin imkânsız olduğunu ileri sürerler. İletişim, taşımacılık, göç ve insani hareketliliğin bu kadar yoğun olduğu bir zamanda homojenlikten konuşmanın büyük bir anlam ifade etmediğini, bilimde, teknolojide, sağlıkta, tıpta, iş ve finans dünyasındaki en son gelişmelerin Afrika'nın yerel dilleri ile değil, Batı'nın uluslararasılaşmış dilleri ile depolanmış olduğunu, dolayısıyla bireyin ve toplumun yaşamını idame etmesi için bu depodan beslenmesi gerektiğini, aksi takdirde ekonomik büyüme ve gelişmenin olamayacağını savunurlar. Bu kategoride düşünen aydınlar, sömürgecinin onları sömürgeleştirmek için bilinçlerine zerk ettiği dilinden, sömürülenin kendine has değiştirdiği yeni diller ile sömürüye direnç gösterebileceğini ve bunun daha etkili olacağını savunurlar. Salman Rushdie, 1992 de yayınlanan ve çeşitli makalelerden oluşan 'Imaginary Homelands' adlı kitabında, İngilizcenin basitçe görmezden gelinip reddedilmesi yerine; yazarların, sömürden yeni kurtulmuş ülkeleri bekleyen sorunlara çözüm getirmek için bu dili kullanmaları gerektiğini dile getirir. Rushdie, "İngilizceyi fethedip ele geçirmek, kendimizi özgür kılma uğraşımızın sürecini tamamlayabilir" düşüncesindedir (1992, s. 17). Yani sömürgecinin sömürülen üzerinde yapmış olduğu ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik tahribatı sömürü karşıtı bir tutum ve uluslararası hale gelmiş bir dille anlatmanın daha etkili olabileceğini savunmaktadır. Chinua Achebe, *Transition* da yayınlanan *English and the African Writer* adlı makalesinde İngilizce ile ilgili düşüncelerini şöyle dile getirir: "Bir insanın kendi anadilini başka birinin anadili için terk etmesi doğru mu? Aslında bir ihanet gibi görünüyor ve insana suçluluk hissi veriyor. Fakat benim için başka yol yok. Bana bu dil verildi ve onu kullanmaya niyetliyim" (1997, s. 342). Achebe, İngilizce ile yazıp konuşmayı içselleştirenlerin de aslında bu içselleştirmeyi yüceltme peşinde olmadıklarını, fakat kötü bir geçmişe sahip olan bir şeyi terk edeyim derken onunla birlikte iyi bir şeyleri de sokağa atmamaları gerektiğini belirtir. Achebe, adı geçen makalede, Afrika'da konuşulan yüzlerce farklı dilin olduğunu, neredeyse her kabilenin farklı bir dil konuştuğunu, dolayısıyla asıl bölünmenin ve birbirini anlayamamanın bundan kaynaklandığını, birlik oluşturmak için tüm Afrika'nın ortak bir dil kullanmaları gerektiğini, bu dilin de bugün için İngilizce olması gerektiğini ileri sürer (1997, s. 342-349).

Batı Avrupa ülkeleri, özellikle de Büyük Britanya İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürgeleştirdiği ülkelerden fiziki olarak çekilirlerken sömürü araçları olan *dil*, *din* ve *eğitim* sistemlerini geri çekmezler. O ülkelerde, tasarlamış oldukları iktisadi ve toplumsal mühendislik sonucu oluşan 'üst yapı' sayesinde sömürü devam eder. Üst yapı bireyler arası iktisadi ilişkiler sonucunda oluşan ve oluştuktan sonra değiştirilmesi çok uzun

zaman ve titiz sosyal ve siyasal reformlar gerektiren bir durumdur. Sömürgeleştirilen ülkeler coğrafi bağımsızlıklarını elde ettikten sonra kültürel bağımsızlık için de gerekli reformları yapmış olsalardı, bir başka deyişle üçüncü görüşçülerin savundukları sömürgeci kültürü tüm etmenleriyle reddetmeyi gerçekleştirebilselerdi muhtemeldir ki İngilizce bugünkü gibi yaygın olmazdı. Zaten ikinci görüşçülerin temel iddiası da zamanında alınmayan önlemleri bu noktadan sonra hayata geçirmenin faydalı ve gerçekçi olamayacağıdır. Onlar, bugünkü dünyada hiçbir toplumun kendi içine kapanıp uzun süre yaşayamayacağını, önemli olanın geriye değil, mevcut imkânlarla ileriye bakmak olduğunu; zamanı geçmiş, arkaik milliyetçi söylemlerin bugünün dünya düzeninde yerinin olmadığını savunuyorlar. Modern bir toplum olup muasır medeniyetler seviyesini yakalamak istiyorlarsa, Avrupalı bir eğitimin ve dilin bu amaca daha iyi hizmet edeceğini ileri sürüyorlar (Migge & Leglise, 2007, s. 312). Ngugi wa Thiong'o'nun zihnimizi ve düşüncelerimizi esaretten kurtarıp özgürleştirmek istiyorsak, hayatımızın her alanına sömürgeci bir kültürün dili olan İngilizce'yi değil kendi anadilimizi yerleştirmeliyiz iddiasına karşın (1986, s. 28-30) Chinua Achebe, ekonomik ve kültürel sömürü sonucu tüm Afrika'da oluşan bir üst yapının kullandığı ve Afrika'nın da Lingua Franca'sı olan İngilizceyi, alt yapısı olmayan radikal bir söylemle reddedip bölgesel veya yerel dilleri benimsemenin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeler açısından gerçekçi olamayacağını savunur (1997, s. 346-348). Bu iki görüş göz önüne alındığında, Thiong'o'nun mevcut dünya düzenindeki gerçeklikleri ve Afrika ülkelerinde oluşmuş üst yapıları göz ardı eden, öznel, milliyetçi bir görüşte olduğu, Salman Rushdie, Chinua Achebe gibi dünyaca ünlü yazarların da aralarında olduğu ikinci görüşçülerin ise sürekli bir değişim ve dönüşüm içinde olan kültüre ve kültürü oluşturan kodlara bir kutsallık atfetmedikleri görülür. İkinci görüşteki yazarlar, her ne kadar bir sömürü dili olmuş olsa bile İngilizcenin Afrika'yı irili ufaklı kabile yönetimlerden çıkarıp kurumsal devletlere dönüştürdüğünü ve tüm Afrika'nın ortak dili haline geldiğini bunun da aralarında bir birlik sağladığını ileri sürüp, sömürüye sömürgecinin dilini kullanarak karşı gelmenin daha etkili olacağını savunurlar.

Sonuç

Yukarıda belirtilen açıklamaları göz önüne aldığımızda şu sonuca varmak mümkün olabilir: Kültür bir toplumun geçmişten günümüze kadar biriktirdiği davranış kodlarıdır. Başka bir deyişle yaşama şeklidir. Denilebilir ki, bu yaşama şekli hiçbir toplumda bir duraganlık göstermemiş, sürekli bir değişim arz etmiştir. Belli bir toplumun belli bir dönemde hayati önem verdiği, vazgeçilmez saydığı bir davranış kodu, o toplum bireylerinin başka toplumlardaki davranış kodları ile etkileşiminin de yardımıyla 'kültürleşme'⁹ oluşur. Daha sonra da hangi kültürdeki davranış kodu zamanın ruhuna daha çok uygunsa bireyler o davranış kodunu kendilerine mal ederler (appropriation). Dil de kültürün bir ögesi olarak kabul edildiğine göre, yan yana gelen diller birbirlerinden etkilenirler. Dil, her ne kadar bir kültürün en önemli bileşeni ve bir toplumu diğerlerinden ayıran, ona kimlik veren, onu ulus yapan en önemli aygıt olarak kabul edilse de, gelişimi iktisadi temeller üzerine kurulmadıkça, gelişimi iktisadi temeller üzerine kurulan diğer dillere karşı savunmasızdır. Dilin gelişmesi, zenginleşmesi ve yayılması o dili kullanan toplumun, ekonomik olarak gelişmesi ve ekonomik gelişmeden doğan siyasi gücü ile paralellik taşır. Bu süreç yüzlerce yıl alabilir. Phillipson, İngilizcenin bu denli yaygın olması ve dünyanın 'Lingua Franca'sı olmasını tesadüfi gelişmelere değil, aksine çok titiz bir sosyal mühendislik sonucuna bağlamaktadır (2010, s. 4). Toplum ve bireyi tüm yönleri ile inceleyip bu inceleme sonucu ortaya çıkan veriye göre tasarlanan bu

⁹Kültürleşme (Acculturation): . Kültürleşme, gruplar birbirleriyle sürekli ilk elden temasla geçtiklerinde ortaya çıkan kültürel unsurlar mübadelesidir; her bir grubun kültürel örüntüleri bu temasla değişime uğrayabilir (Kottak, 2008, s.85).

sosyal mühendislik, sadece çıkarlarını düşünen sömürülen ülke elitlerinin de yol vermesiyle kurumsallaşıp toplumun her hücrelerine nüfuz etmiştir. Yaklaşık olarak 140 yıldır¹⁰ devam eden, bu süre zarfında toplumsal 'alt yapılara' istediği müdahaleyi yapıp kendine uygun 'üst yapılar' oluşturmuş olan kurumsallaşmış bir sosyal mühendisliğe öznel duygularla karşı gelmek pek gerçekçi gelmemektedir. Ayrıca, sömürü sadece bir devletin başka bir devleti veya bir halkın başka bir halkı sömürmesiyle sınırlı değildir. Aynı devlet veya aynı halkın sosyal tabakaları arasında da güçlü sınıflar zayıf sınıfları çıkarları doğrultusunda sömürebilmektedir. Bu da şu anlama geliyor ki, sömürme belirli bir ırk veya belirli bir kültüre özgü bir özellik değil de Michel Foucault'un tanımladığı şekliyle güç ilişkileri ile ilgilidir. Foucault, güç ilişkilerinden bahsederken, gücün sahip olunabilecek somut bir varlık olmadığını, belirli reaksiyonel fiiliyatlar ile oluşan bir eylem olduğunu, bir başka deyimle bir varlıktan daha ziyade deveren eden, tedavül olan, ağ benzeri bir stratejiler silsilesi olduğunu belirtir (1980, s. 97-99). Bu tanımıyla güç, tüm toplumu kapsayan bir ilişkiler ağı sistemidir. Coğrafi keşiflerden beri bu ilişkiler ağını (iktisadi, idari, sosyal bilimler, fen bilimleri, teknoloji, tıp vb. tüm disiplinler) örmeye devam eden bir sistemi ve bu sistemin yarattığı fiili durumu alternatif yaratmadan, alt yapı yaratmadan anakronikleşmiş bir retorikle reddetmenin ne kadar gerçekçi olabileceğini sorgulamak gerekir.

Kaynakça

- Achebe, C. (1997). English and the African writer. *Transition*, (75/76), 342-349, doi: 10.2307/2935429
- Crystal, D. (2006). "Chapter 9: English worldwide". In Denison, David; Hogg, Richard M. A History of the English language. Cambridge University Press. pp. 420-439
- Foucault, M. (1980), *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, Ed. Colin Gordon. New York, Pantheon Books.
- Kottak, C. P. (2008) *Antropoloji-insan çeşitliliğine bir bakış*, Çev. Sibel Özbudun vd. Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Lederer, R. (1991). *The miracle of language*, New York: Simon & Schuster, p. 199
- Lomba, A. (1998). *Colonialism/Postcolonialism*. London & New York: Routledge.
- Migge, B. and Léglise, I. (2007). Language and colonialism. Applied linguistics in the context of creole communities. In Marlis Hellinger and Anne Pauwels (eds.), *Language and Communication: Diversity and Change. Handbook of Applied Linguistics*, 297-338. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Ngugi, W. T. (1986). *Decolonising the Mind: The politics of language in African literature*. London: Heinemann.
- Ngugi W. T. (1998). *Penpoints, gunpoints, and dreams: Towards a critical theory of the arts and the state in Africa*. Oxford: Clarendon Press.
- Osterhammel, J. (1997) *Colonialism: A theoretical overview*. Kingston: Ian Randle Publisher.

¹⁰ Avrupalı devletlerin Berlin'de bir araya gelip Afrika'yı harita üzerinde cetvelle bölüştüğü Konferansın yapıldığı tarih olan 1884 ten beri geçen süre.

- Phillipson, R. (2010). *Linguistic imperialism continued*. London: Routledge
- Rushdie, S. (1992). *Imaginary homelands: Essays and criticism 1981-1991*. London, Granta Books.
- Simons, G. F. and Fennig, C. D. (Eds.). (2017). *Ethnologue: Languages of the world, Twentieth edition*. Dallas, Texas: SIL International. Online version: <http://www.ethnologue.com>.
- Turan, Ş. (1981). *Atatürk ve ulusal dil*. Ankara: TDK Yayınları, s. 7